

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Peter Kr. Iversen og Christian Stenz

INDHOLD:

Frants Thygesen: Folketingsvalget 5. 9. 1950

Peter Kr. Iversen: Erik Lassens fund af det andet guldhorn 1734

Sigurd Schoubye: Om Amtmandsboligen i Tønder

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

**DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK
OG FAJANCEFABRIKEN ALUMINIA A-S**

**AKTIESELSKABET
BING & GRØNDAHL^S PORCELLÆNSFABRIK
KONGELIG HOF LEVERANDØR**

BIRGITTE BERG NIELSEN

HUSHOLDNINGSSEMINARIUM og HUSHOLDNINGSSKOLE
Forhaabningsholmsalle 18 . Telefon Vester 8821

Kursus for unge Husholdningslærereinder . Husholdningskursus for unge Damer
og Husmodre . Madlavningskursus for Begyndere og Viderekomne og Alten-
kursus for Begyndere og Viderekomne

Statsunderstøttelse kan søges

Program sendes

Aktieselskabet

Glud og Marstrands Fabriker

Uplandsgade 20

DANIA

GASAPPARATER

OG GASOVNE

Mest besparende Fabrikat

Indbrudstyveriforsikrings-Aktieselskabet

DANMARK

Telefon 149

Roskilde

TEGN

Abonnement

PAA

**SØNDERJYDSK
MAANEDSSKRIFT**

FOLKETINGSVALGET 5. 9. 1950

AF FRANTS THYGESSEN

Valget den 5. september blev en skuffelse for tyskheden i Nordslesvig. Efter udsagn fra hjemmetyskernes egen ledelse havde denne ventet 8.—8.500 stemmer, hvis alle stemmeberettigede nordslesvigere, der regnes for hørende til mindretallet, havde stemt på den tyske kandidat; i dette tal var altså ikke medregnet de ca. 2.000, som ikke nåede at komme på valglisten i denne omgang. Og så blev der kun afgivet 6.406 stemmer på den tyske kandidat, i forhold til 1947 en tilbagegang på 14%.

Også på dansk side var man overrasket over resultatet. Efter krigen regnede alle med en stærk reduktion af det tyske mindretal nord for grænsen. Det viste sig også, at tyskernes stemmetal ved valget i 1947 gik ned til mindre end det halve af rekordtallet fra 1939 (15.016) og for første gang gik under tallet fra folketingsvalget 1920 (7.505). Alligevel var det absolutte tyske stemmetal i 1947, 7.464, ikke til at negligere. Det viste en ret stor fast kerne af hjemmetyskhed, der endog havde overlevet nazi-katastrofen, og som altså kort efter nederlaget alligevel samlede 8,0% af samtlige stemmer i Nordslesvig, over halvdelen af den andel, der tilfaldt de tyske lister ved de meget gunstige valg i 1926, 1932 og 1939 (da tyskerne nåede deres højeste procenttal 15,9). Det syntes naturligt at regne med, at tallet fra 1947 repræsenterede et minimum og måtte vokse noget, når tyskheden var kommet lidt til kræfter igen. Denne forventning bestyrkedes af kommunevalget i marts 1950, der gav tyskerne en vis fremgang i forhold til 1947 (6.750 st. i 30 af Nordslesvigs 122 kommuner).

Til den således forventede fremgang måtte så yderligere have været lagt de ca. 2000, der ved amnestiloven fik deres valgret igen, hvis de havde nået at komme på valglisten. Det opnåede de ikke, hvilket betød, at muligheden for at komme op over 10.000 tyske stemmer og i nærheden af et kredsmandat på forhånd var væk. Selv om det ikke var muligt at efterkomme tyskernes ønske om at få de 2000 sat på valglisten i sidste øjeblik, var tyskernes bitterhed og skuffelse herover forståelig. Hvis de 2000 var kommet med og tyskerne havde fået alle

stemmer frem, havde der været en lille chance; det 6. og sidste kredsmandat tilfaldt Venstre for 10.591 stemmer.

Nu gik det så galt for tyskerne, at de med 6.406 stemmer gik ned på 7,1% af samtlige stemmer i Nordslesvig, kun godt halvdelen af procenten ved det for tyskheden ringeste valg før krigen, det i 1932 (13,3%). Af stemmerne i hele landet udgør tyskerne nu kun 0,3%, altså en størrelse uden nogen betydning for almindelig dansk politik. Man forstår, at redaktør Ernst Siegfried Hansen overvejer at lade mindretallet afholde sig fra fremtidig deltagelse i rigsdagsvalg; det er dog et spørgsmål, om mindretallet vil det.

Om årsagerne til tilbagegangen kan der jo gættes. Noget forklares vel ved den mindre valgdeltagelse i hele landet og i Nordslesvig. Mere har det nok betydet, at mindretallet nu for 2. gang måtte gå til valg ikke som parti, hvad man var vant til før krigen, men med en kandidat „uden for partierne“, og at man også denne gang — trods amnesti-loven — måtte undvære de 2000, der havde mistet valgretten; det udelukkede på forhånd håbet om en tysk repræsentant på tinge. Det var nok også en svaghed, at kandidaten denne gang, gårdejer Hans Schmidt, Gaasblok, ikke var kendt over landsdelen som kandidaten fra 1947, afdøde dr. Reuter, Graasten.

Den dybeste årsag til den tyske tilbagegang er dog sikkert den indre splid mellem de fanatiske nazister og dem, der var loyale under krigen. Man har søgt at finde en fællesnævner i Hans Schmidt. Det er ikke lykkedes helt; de aggressive har skræmt nogle af de rolige bort.

Forskydningerne er ikke ens over hele landsdelen, men der var dog tysk tilbagegang i samtlige valgkredse i forhold til 1947. Derimod viser en sammenligning med folketingsvalget 1920, at Løgumkloster-kredsen i dag endnu har flere tyske stemmer end dengang; kredstallene er følgende:

	1920	1950
Haderslev	1.170	793
Aabenraa	1.645	1.461
Sønderborg	1.243	1.145
Augustenborg	383	216
Tønder	1.381	1.130
Løgumkloster	1.487 (1924: 1463)	1.531
Rødding	196	130

Endnu større forskel viser der sig ved en betragtning af de enkelte kommuneresultater (efter Flensborg Avis, udregnet af lærer Chr. Mai-

bøll). Helt galt gik det tyskerne på Als. I Egen, der 1939 havde 129 og 1947 45 tyske stemmer, faldt der denne gang kun 15 (eller i procent 13,9 — 5,0 og 2,0); Hørup har følgende tal: 60—16—4 (i procent 8,1—2,2 — 0,6); Ulkebøl 143 — 70 — 31 (10,7 — 4,8 — 2,3); osv. I Sundeved er nedgangen fra 1947 til 1950 næsten lige så stor, også på Fritz Clausens egn: Sottrup 66 — 34 — 18 (9,4 — 5,0 — 2,8); Varnæs-Bovrup 59 — 61 — 30 (5,1 — 8,9 — 4,7); Rinkenæs 219 — 130 — 77 (26,0 — 16,4 — 9,7); osv. I alle grænsesognene gik det tyske stemmetal tilbage, på Aabenraa-egnen og langs vestkysten ligeledes. Samme linje i byerne Tønder, Sønderborg og Aabenraa.

Derimod var der tysk stemmetilvækst i Haderslev by og nogle kommuner på Haderslev-egnen, dog små tal. Og så på Løgumkloster-egnen; der bor kandidaten Hans Schmidt, og der sidder stadig en del sikre og rolige tysksindede bønder. — Den tyske fremgang i geestlandet nord for grænsen modsvares pudsigt nok af dansk fremgang i geestegnene syd for grænsen ved landdagsvalget d. 9. juli, hvor Sydslesvigs danskhed iøvrigt med sine 71.811 stemmer klarede sig bedre end ventet.

Samenlignet med folketingsvalget 1920 har tyskerne stadig bevaret en del af deres stemmetilvækst i midtlandet omkring Løgumkloster (særlig i Tinglev, Burkal, Højst, Nr. Løgum, Løgumkloster, Bylderup, Kliplev, Ensted, Løgumkloster Landsogn, Arrild og Døstrup) samt — takket være Fritz Clausen — i Sundeved (navnlig Kværns, Feldsted, Adsbøl, Bovrup, Varnæs og Ullerup). Men der er nu ingen kommune tilbage med under 60% danske stemmer; i 19 kommuner — langs vestkysten, i Haderslev amts nordlige og østlige egne og på Als — faldt der overhovedet ingen tyske stemmer. — Nedenstående en oversigt over de tyske stemmetal i kommunerne 1932, 1939, 1947 og 1950.

Valgdistrikter	Tyske stemmer				pct.			
	1932	1939	1947	1950	1932	1939	1947	1950
25—40% (1950)								
1. Udbjærg	102	127	85	72	53,7	57,7	45,2	39,3
2. Højer	283	391	226	218	52,1	56,4	34,1	34,3
3. Højer Landsogn	72	101	48	47	42,9	49,0	27,6	29,7
4. Rabsted... ..	155	199	136	147	34,5	35,4	29,4	27,5
5. Uge	99	144	72	69	36,9	42,5	24,8	25,8
6. Tinglev	297	489	323	265	30,9	39,6	29,6	25,6
20—25%								
7. Nr. Løgum	128	217	120	143	27,4	33,3	20,5	24,9

Valgdistrikter	Tyske stemmer				pct.			
	1932	1939	1947	1950	1932	1939	1947	1950
8. Højst	125	166	95	105	31,3	31,7	20,7	23,9
9. Burkal	294	400	217	178	39,3	39,8	39,8	21,8
10. Hostrup	116	161	103	90	25,9	32,1	23,0	21,3
11. Bylderup	103	137	73	81	27,1	28,6	19,4	21,1
12. Løgumkl.	202	277	168	179	29,1	32,0	20,5	20,9
13. Tønder Landsogn	49	31	5	22	21,7	25,2	5,4	20,6
10—20%								
14. Tønder	965	1209	683	614	36,7	36,5	22,8	19,3
15. Abild	90	162	53	61	24,0	30,6	12,3	14,2
16. Aabenraa	971	1496	829	797	23,6	26,7	14,1	13,2
17. Løjt	198	349	156	137	20,4	27,3	13,4	12,6
18. Kværs	66	112	73	50	16,5	22,8	15,2	10,9
19. Bedsted	62	82	45	36	19,8	20,8	12,8	10,5
20. Bjolderup	95	141	94	73	13,7	16,7	12,2	10,4
5—10%								
21. Løgumkloster Landsogn	21	41	15	20	10,4	17,0	7,0	9,9
22. Hellevad	87	141	46	45	20,4	26,0	9,3	9,9
23. Rinkenæs	135	219	130	77	21,2	26,0	16,4	9,7
24. Sønderborg	938	1375	884	707	19,7	21,3	12,4	9,5
25. Holbøl	143	153	88	82	21,7	22,1	10,4	9,6
26. Vilstrup	84	123	68	45	18,1	21,4	12,3	9,1
27. Klipleve	96	194	77	69	14,4	20,2	8,9	8,8
28. Ris	163	248	125	90	16,5	21,2	11,5	8,5
29. Bovrup (1932, 39 47 samen med Varnæs)	41	59	61	26	6,8	5,1	8,9	8,4
30. Øster Løgum ...	91	116	59	61	11,7	12,5	6,8	7,9
31. Haderslev	1105	1562	622	663	15,8	17,5	7,1	7,4
32. Felsted	92	156	97	68	10,8	13,8	9,2	7,0
33. Oksenvad	49	61	34	26	15,7	15,1	8,4	7,0
34. Nordborg	83	103	43	37	17,5	19,2	7,8	6,0
35. Arrild	33	42	23	23	10,3	10,5	5,9	5,9
36. Hjordkær	88	138	46	31	18,8	23,0	8,1	5,8
37. Emmerlev	58	78	30	22	14,4	16,7	7,1	5,5
38. Ensted	58	114	49	36	11,3	16,4	7,1	5,5
39. Broager... ..	178	363	172	124	8,4	14,9	7,4	5,4

Valgdistrikter	Tyske stemmer				pct.			
	1932	1939	1947	1950	1932	1939	1947	1950
0,1—5%								
40. Graasten	96	213	141	89	10,6	17,6	11,2	4,8
41. Bov	205	372	151	103	11,9	17,7	6,4	4,8
42. Halk	36	35	18	18	11,0	8,7	4,4	4,3
43. Adsbøl	10	36	22	9	4,3	13,4	9,1	4,4
44. Daler	12	35	14	12	4,7	11,2	4,7	4,2
45. Brede	20	46	27	29	3,2	6,0	4,0	3,6
46. Højrup	42	52	20	17	12,2	12,1	4,4	3,4
47. Starup	31	38	14	12	11,4	10,6	4,0	3,4
48. Møgeltønder ...	30	53	25	18	6,0	8,2	4,2	3,4
49. Hagenbjerg ...	43	90	18	15	11,2	19,6	3,7	3,1
50. Augustenbg. ...	77	120	45	20	17,2	19,8	7,6	3,1
51. Skærbæk	64	96	56	33	7,6	8,6	4,5	2,9
52. Ketting... ..	23	68	15	9	7,5	17,9	3,8	2,8
53. Ullerup... ..	38	76	56	24	4,7	7,6	6,2	2,8
54. Sottrup	36	66	34	18	6,2	9,4	5,0	2,8
55. Lysabild	62	158	26	19	8,8	17,4	3,2	2,7
56. Sommersted	38	49	12	17	6,6	6,5	1,6	2,4
57. Randerup	4	9	3	2	3,8	8,8	3,1	2,3
58. Ulkebøl	59	143	70	31	5,2	10,7	4,8	2,3
59. Oksbøl	36	67	18	10	8,4	12,5	3,5	2,3
60. Hjerting	8	6	4	5	4,9	2,8	1,9	2,2
61. Rødding	45	65	34	23	5,0	6,1	2,9	2,1
62. Bjerning	11	14	6	3	7,6	8,0	3,5	2,0
63. Egen... ..	77	129	45	15	9,7	13,9	5,0	2,0
64. Nybøl	8	23	13	7	2,2	5,4	3,3	1,9
65. Toflund	80	103	31	20	10,5	10,0	3,2	1,9
66. Aastrup... ..	9	16	3	5	3,7	5,2	1,1	1,8
67. Hoptrup	88	130	34	17	11,0	12,6	3,5	1,8
68. Døstrup... ..	12	30	24	8	2,9	7,3	5,1	1,8
69. Moltrup	11	10	4	4	5,9	3,8	1,6	1,6
70. Rømø	16	29	3	5	5,5	7,7	0,9	1,6
71. Vedsted	64	84	12	14	7,5	8,2	1,6	1,6
72. Christiansfeld...	30	20	4	6	9,0	4,7	0,9	1,5
73. Stepping	8	21	7	6	1,9	3,9	1,5	1,4
74. Jægerup	5	10	5	3	2,9	4,5	2,3	1,3
75. Jels	30	31	10	10	4,2	3,5	1,2	1,2

Valgdistrikter	Tyske stemmer				pct.			
	1932	1939	1947	1950	1932	1939	1947	1950
76. Varnæs (1932, 39, 47 sammen med Bovrup) ...				4				1,2
77. Holm (1932, 39 47 sammen med Pøl	26	35	7	3	6,3	6,5	1,3	1,1
78. Egvad	9	20	3	3	3,3	5,9	1,0	1,0
79. Tandslet	23	46	11	5	4,8	7,5	1,7	0,9
80. Pøl (1932, 39, 47 sammen med Holm)				2				0,9
81. Hammelev	16	31	5	4	3,1	5,1	0,7	0,8
82. Fol	10	5	4	2	4,2	1,8	1,5	0,8
83. Aller...	5	9	6	2	2,5	3,4	2,2	0,7
84. Vodder	20	14	6	3	6,0	3,2	1,4	0,7
85. Øster Lindet	6	0	2	3	1,6	0,0	0,4	0,6
86. Vojens	13	31	5	6	2,4	4,5	0,5	0,6
87. Hørup	19	60	16	4	3,2	8,1	2,2	0,6
88. Frørup	5	4	1	1	2,8	2,2	0,6	0,6
89. Tyrstrup	20	30	3	4	3,0	3,6	0,3	0,5
90. Nustrup	13	11	5	3	2,2	1,5	0,7	0,4
91. Skrydstrup...	9	12	0	1	3,0	3,3	0,0	0,4
92. Spandet	4	3	5	1	1,7	1,0	1,0	0,4
93. Dybbøl	9	26	9	2	1,9	4,4	1,6	0,4
94. Notmark	13	64	9	2	2,3	9,1	1,6	0,4
95. Svenstrup	20	36	10	2	4,4	6,4	1,6	0,4
96. Tislund...	0	2	1	1	0,0	0,7	0,4	0,4
97. Øsby...	20	34	5	3	2,7	3,4	0,5	0,3
98. Visby	7	5	1	1	2,4	1,4	0,3	0,3
99. Agerskov	12	20	6	3	1,4	1,7	0,5	0,3
100. Magstrup	8	12	0	1	3,3	3,8	0,0	0,3
101. Skodborg	4	7	1	2	0,6	0,9	0,1	0,3
102. Ballum	14	17	3	1	3,4	3,7	1,0	0,2
103. Gram	10	26	5	2	0,9	1,7	0,3	0,1
0%								
104. Asserballe	4	17	2	0	1,0	3,5	0,4	0,0
105. Fjelstrup	6	15	2	0	1,2	2,3	0,3	0,0

Valgdistrikter	Tyske stemmer				pct.			
	1932	1939	1947	1950	1952	1939	1947	1950
106. Vonsbæk	3	3	1	0	1,2	0,9	0,3	0,0
107. Grarup	2	7	2	0	3,0	8,0	2,2	0,0
108. Gl. Haderslev ...	4	10	6	0	2,4	4,4	1,4	0,0
109. Kegnæs... ..	4	49	1	0	1,0	10,0	0,2	0,0
110. Roager	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
111. Hvidding	0	2	0	0	0,0	0,7	0,0	0,0
112. Rejsby	0	2	0	0	0,0	0,8	0,0	0,0
113. Brøns	1	6	0	0	0,3	1,5	0,0	0,0
114. Mjolden	3	4	1	0	2,0	2,3	0,6	0,0
115. Hjerpsted	2	7	1	0	1,8	5,4	0,8	0,0
116. Skast	3	0	1	0	3,0	0,0	0,9	0,0
117. Bevtoft	6	10	0	0	1,2	1,6	0,0	0,0
118. Branderup	15	18	9	0	5,1	4,3	2,2	0,0
119. Hjerndrup	2	3	0	0	1,3	1,6	0,0	0,0
120. Skrave	5	0	0	0	1,6	0,0	0,0	0,0
121. Lintrup	10	11	2	0	2,4	2,1	0,4	0,0
122. Hygum	3	10	0	0	0,6	1,5	0,0	0,0

Erik Lassens fund af det andet guldhorn 1734

VED PETER KR. IVERSEN

I Årbøger for nordisk Oldkyndighed 1908, side 1—28 har P. Lauridsen redegjort for guldhornsfundene i Gallehus og har gengivet ud-
drag af nogle indberetninger fra Schackenborg til hofmarskallatet an-
gående Erik Lassens fund af det andet guldhorn 1734. P. Lauridsen
beklager her, at det ikke har været ham muligt at finde en indberetning
fra grev Schack af 24. juli 1734, hvori der udførligere skulde være
redegjort for fundet. Ved en nyordning af Gram godsarkiv har jeg
imidlertid fundet en kopibog, som rettelig hører hjemme i Schacken-
borg godsarkiv, og hvori der findes en kopi af den af P. Lauridsen
savnede indberetning.

Der bringes vel ikke heri egentlig nye oplysninger vedrørende fun-

det, men da den er den mest udførlige samlede beretning, har jeg ment, at den fortjener at blive offentliggjort. Beretningen har særlig interesse derved, at den er forsynet med et rids over fundstedet, og at det heraf fremgår, at P. Lauridsens opmålinger og beregninger vedrørende findestedet stort set er rigtige. Hvad angår indholdet af indberetningen skal her blot nævnes, at sidste afsnit direkte betegnes som „løgn“, i moderne sprogbrug „sagn“. Også beretningen i indledningen om herregården „Rosengård“ er dog sagn. Interesserede læsere vil kunne få fyldestgørende oplysninger herom i P. Lauridsens afhandling.

Indberetningen til hofmarskallatet er gengivet ord til andet, men retskrivningen er tillempet efter nutidens.

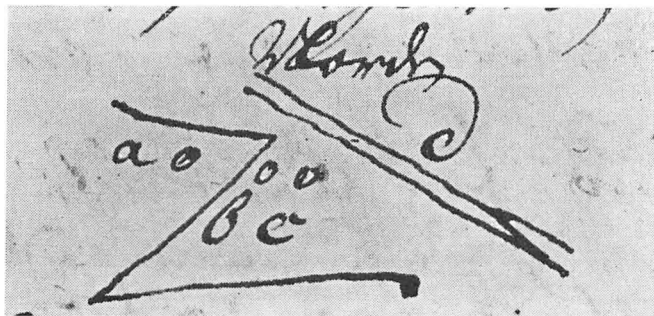
Beskrivning over stedet, situationen, måden af hvem og hvorledes guldhornet den 21. april 1734 er fundet, samt de dertil hørende omstændigheder.

ST E D E T

Byen ved hvilken guldhornet er fundet, består af tvende helegårde og hele og halve huse, hedder nu Galgehuus eller efter den jyske tale-måde Gallehuus, er tilforn kaldet Rosengård af et slot eller herregård, som der har stået for nogle hundrede år siden. Mens årsagen til, hvorfor byen, som i lang tid derefter kaldtes Rosengård, har nu forandret sit navn, er, at ved samme by stod for 130 år og derover en galge, som blev forfalden, så deraf var ikkun en stolpe tilbage, den tog en mand af samme by om nattetider bort til en stænger i sit hus, hvorover huset først blev kaldet Gallehuus, og siden den hele by med samme navn af almuen benævnet.

SITUATIONEN

Gallehuus ligger i Møgeltønder sogn under grevskabet Schackenborg i Sønderjylland, 4 mil sydost Riibe, en halv mil nordost af Tønder, en fjerding vej norden Møgeltønder og Schackenborg og en mil fra Vesterhavet. Byen har en lignelse af et 2-tal.

A er huset, hvor manden bor, som fandt hornet, b er den gamle kule sydost for, hvor det forrige horn for 95 år siden er funden, og imellem huset og samme kule er 25 skridt, samme gamle kule kaldes endnu guldkulen og er ungeføhr 3 alen i kvadrat og en alen dyb, c er den nye kule sydost for, hvor dette nye guldhorn er fundet, imellem den og den gamle kule er ungeføhr 3½ skridt, d er landevejen, som går norden fra til Tønder, og imellem den nye kule og landevejen er 24 skridt.

M A N D E N.

hedder efter jysk talemåde Jerck Lassen eller Erich Lauritzen, født i Haderslevhus amt, Lintrup sogn, gammel 59 år, hans hustru hedder Margrete Jepsdatter, født sammesteds, 53 år, har en søn navnlig Jacob Jercksen, 19 år, lærer rebslagerhåndværk i Tønder og en datter Else, 13 år, er ellers meget fattige folk og beboer et halvt hus i Gallehuus.

Anledningen og måden hvorledes guldhornet blev fundet.

Manden Jerck Lassen gik den 21. april 1734 om morgenen ud klokken 8 at grave noget ler til at flikke sit hus med, men han var næppe kommen et kvarter i jorden, før han stødte på hornet med spaden, og da han så, at der var noget som glimrede, gravede han det op og fandt hornet liggende på siden med den liden ende til sønder og den store til nær, tog det derpå op og gik ind i sit hus og lod sin datter Else to det rent, såsom det inden i var fuld af jord, mens uden til så ud som kobber, og som han samme dag skulde til Tønder for at lade gøde med en mand tog han et lidet stykke ungeføhr så stor som en søsling af den yderste plade på den smalleste ende af hornet med til Tønder, gav det til sin søn Jacob hos rebslageren, at han skulde gå til en guldsmed dermed for at se hvad det var, derpå kørte Jerck Lassen hjem, og hans søn gik til en guldsmed, som hedder Hendrich Koelsted, og viste ham det, som sagde, at det var guld og gav ham derfor en sølvknap til hans skjorte. Morgenen derefter, nemlig den 22. april kom guldsmeden op til Jerck Lassen og spurgte ham, om han havde mere af den slags, vilde han købe ham det af, men da manden svarede, at det var ikke til købs, men skulde til Schackenborg, og da guldsmeden så det, sagde han, at han forlangte det ikke, hvorpå de begge gik til Schackenborg og mig det overleverede.

L Ø G E N (d. v. s. sagn).

Ellers er på samme sted, hvor det gamle og nye guldhorn er funden, ungeføhr for 60 år siden af en husmand funden en guldkæde, som aldrig kom for dagen, og såvidt man kan slutte har begge hornene i

samme kæde igennem ringene været sammenlængede. Det er og en gammel legende der i byen, at samme plads, hvor guldhornene ere fundne (pladsen er en lerkule ungefær af en halv fjerdingvej circumference) endnu skal være nedgravet og forborgen en guldtaffel og en stor guldkæde, hvilket bliver troet af indbyggerne, så meget mere, som tvende af dem den ene fire og den anden tvende gange i nogle år har set om natter to store karle, hver 3 gange så høje og store som andre mennesker, at gå fra et andet sted på samme plads med en stor kæde af 30 alen lang, ungefær, imellem dem og til det sted, hvor guldhornene ere fundne, der de har slængt den i sønder og nør, så det har raslet efter, og på stedet, hvor samme karle kommer op først, mener de at denne guldtaffel og kæde ligger forborgen. Jeg har vel sagt dem, at det enten må være en imagination eller anden fantasi, men de erbyder sig til tinge at gøre ed derpå, at de således har set og hørt som foremeldt.

At dette er alt, hvis mig om dette guldhorn er bevidst og jeg derom har kunnet opspørge, bevidner

Schackenberg, den 24. juli 1734.

Sammen med indberetningen om guldhornsfundet findes i kopibogen følgende skrivelse fra grev Schack:

Højædle og velbyrdige hr. justitsråd og kasserer (Jacobi).

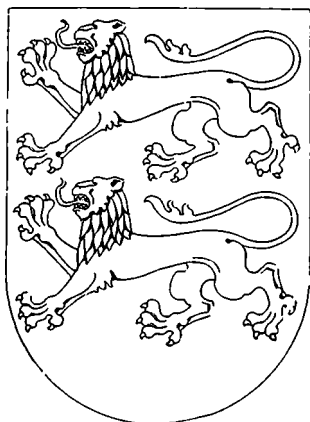
Den forlangte relation om guldhornet er i dag til Hans Excellence hr. gehejmråd Vitzleben, som den efter kongelig allernådigst ordre har begæret, med posten oversendt, derfra den vel siden til kunstforvalteren vorder overleveret, og for de 200 rdlr. som findereren Erich Lassen allernådigst er skænket følger hermed min kvittering, med begæring, at samme 200 rdlr. i Zahlkammeret måtte betales og mig af Zahlkassereren en kvittering tilskikkes, at af grevskabet Schackenberg kongel. kontributioner for året 1734 200 rdlr. i Zahlkammeret ere betalte, thi jeg har alt i dag disse 200 dlr. til findereren Erich Lassen leveret, som derfor sin allerunderdanigste taksigelse til Deris kongelig Majestæt med posten indsender. Jeg er med megen consideration

Schackenberg, den 24. juli 1734.

Det blev imidlertid ikke forundt Erik Lassen ret længe at nyde den uventede rigdom, som ved skæbnens underfulde træk var faldet i hans turban, idet han et par måneder efter pengenes udbetaling afgik ved døden. Der gik i tiden efter hans død sagn om, at han skulde have været en ødsel og drikfældig natur, men godsinspektør H. C. Davidsen har i

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Peter Kr. Iversen og Christian Stenz

26. årgang

1950

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Hans J. Bertelsen:</i>	Bjolderup sogn under kejserkrigen	74— 78
<i>Niels P. Bjerregaard:</i>	Det skæbnesvangre bryllup i Københoved	125— 29
<i>Aage Bonde:</i>	Af en gammel poesibog	132
<i>C. H. Friis:</i>	Løgumkloster som garnisonsby	140—142
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Burkal sogn 1864	154— 55
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Et sindelagsskifte for hundrede år siden ...	11— 14
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Fra pietismens første dage	151— 54
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Præsten Lützhöfts fordrivelse fra Bylderup sogn i 1864	102— 12
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Sognefoged H. Raffnsøe, Astorp, Taps sogn og adressen til civilkommissærerne i 1864	51— 52
<i>Martin Hansen:</i>	Dagbog fra Hestehavegaard i Ulkebøl sogn 1805—19 i uddrag	91— 95
<i>Niels Black Hansen:</i>	Rentekammer og hegnspligt i 1744	134—139
<i>Jens Holdt:</i>	Et vestslesvigsk studehandelskompagni 1813—14	165—172
<i>J. M. Holdt:</i>	Løjtinger for hundrede år siden	69— 74
<i>Johan Hvidtfeldt:</i>	Augustenborgerne og de gråstenske bønder	15— 28
<i>Johan Hvidtfeldt:</i>	Dansegilder i de augustenborgske distrikter	84
<i>Peter Kr. Iversen:</i>	Erik Lassens fund af det andet guldhorn 1734	187— 91
<i>Edward Juhler:</i>	Gamle Aabenraa slægter: Byfogderne	60— 64
<i>Edward Juhler:</i>	Gamle Aabenraa slægter: Raadmænd fra Aarene 1607—17	145— 48
<i>Hans Krog:</i>	Indtryk og oplevelser omkring den 9. april 1940 i Christiansfeld	64— 68
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	Rømøgården	1— 4

<i>V. Leick:</i>	Grøngaard jagtslot	85— 87
<i>Chr. Maibøll:</i>	Lidt smedehistorie fra Mintebjerg	162— 64
<i>Chr. Maibøll:</i>	Sønderborg postvæsen i gamle dage	157—162
<i>Herluf Nielsen:</i>	Kristian II på Sønderborg slot	5— 8
<i>Andreas Petersen:</i>	Glimt af livet i Emmerske i gamle dage ...	118—122
<i>Andreas Petersen:</i>	Oplevelser under koleraepidemien i Ham- borg 1892 — og efter	95— 97
<i>J. Raben:</i>	Minder fra Sønderborg 1864	78— 82
<i>August F. Schmidt:</i>	Fra Nustrup præstegård	8— 11
<i>Sig. Schoubye:</i>	Om amtmandsboligen i Tønder	192—200
<i>Frants Thygesen:</i>	Folketingsvalget 5. 9. 1950	181—187
<i>Hans Thysen:</i>	En brandkasse i Vodder sogn	29— 30
<i>J. Thyssen:</i>	Blade af postvæsenets historie i Skærbæk	122— 24

Personhistorie

<i>Th. O. Achelis:</i>	Hans Hansen Lillienskjold fra Tønder ...	68
<i>Th. O. Achelis:</i>	Mads Thomsen fra Haderslev	156
<i>Jes Christensen:</i>	Gårdejer Peder Uldall, Høgelund, banebry- der for en ny tid i Vedsted	112—116
<i>N. V. Due:</i>	Et mærkeligt navn	149— 50
<i>N. V. Due:</i>	Slægten Harck i Sønderjylland	97—100
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Herredsfoged August von Wardenburg ...	142— 45
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	Herredsfoged Hoffmanns skæbne	87— 91
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	Th. Laursen	117 f
<i>Chr. Maibøll:</i>	Da gårdejer Hans Christensen i Mjang blev landsforvist	129— 30
<i>P. Moos:</i>	Taterkongen Johannes Axelsens afstamning	131— 32
— — —	Friskolelærer P. Smidts erindringer 37—45,	53— 60

Folklore

<i>H. Krog:</i>	Gamle talemåder og ordsprog eller „sejer“ fra Tyrstrup herred	36
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	En sagnkreds fra Arrild sogn	172—180
<i>Christian Lisse:</i>	Hvad betyder Fejsgump	46— 50
<i>Hans Schmidt:</i>	Sagn fra Øster Lindet	155— 56

Fra arkiv og museum

<i>Sig. Schoubye:</i>	Hovedvandsæg	101, 133 f
-----------------------	---------------------	------------

STEDFORTEGNELSE

A

Abild 121.
Agerskov 88 ff.
Arrild 172 ff.
Augustenborg 19 ff., 84.

B

Bjolderup 11, 74 ff.
Bolderslev 12, 74.
Bovrup 21 f.
Branderup 46 ff.
Burkal 154.
Bylderup 102 ff.
Bæk, (Nustrup S.) 9.

C

Christiansfeld 64 ff.

D

Draved 53

E

Emmerlev 149.
Emmerske 118 ff.

F

Fiskebæk 24 ff.
Før 48.

G

Gallehus 187 ff.
Gram 18, 122, 144.
Grøngård 85 ff.
Gråsten 15 ff.
Gåskær 76

H

Haderslev 156, 157.
Haderslev næs 71.
Hanved 151, 153.
Hjolderup 75.
Humptrup 77.
Høgelund 112 ff .

K

Karlum 152.
Kelstrup (Holbøl s.) 16, 23.
Kiding 17 ff.
Knud 57.
Københoved 125 ff.

L

Lundsbæk 9.
Lydersholm 85.
Lysabild 6, 162.
Løgumkloster 140 ff, 144.
Løjt 69 ff.

M

Majbølgård 162 f.
Mellerup 75 f.
Mintebjerg 162.
Mjang 129 f.
Mommark 92.

N

Nustrup 8 f.

O

Ottersbøl 165.

P

Perbøl 12, 75 f.

R

Raved 75.
Rinkenæs 21.
Rise 134 ff.
Roost 37, 87 ff., 174 f.
Rødning 10.
Røllum 45, 53 f.
Rørkær (Tønder) 96f, 120.

S

Schackenborg 18, 187 ff.
Sehested 94.
Skodborg 126 f, 156.
Skærbæk 122 ff., 165 ff.
Sløgs herred 11, 77, 142.
Smedager 46.
Stepping 131.
Styding 45.
Søgaard 15 f.
Sønderborg 5, 78 ff., 157 ff.

T

Todsbøl 11 ff., 77.
Toftlund 143.

Toftum 1, 47.
Tombøl 17.
Trøjborg 18.
Tønder 54 f., 68, 118 ff., 132, 152,
192 ff.

U

Uge 38 ff, 54.
Ulkebøl 91 ff.

V

Vedsted 114 f.
V. Højst 44.
Vodder 29 f.
Vollerup 13.
Vårbjerg 16.

Ø

Øster Lindet 155.

Å

Åbenrå 12, 60 ff., 145 ff., 152.
Årup 16 ff.
Åstorp (Taps s.) 51 f.

Sønderjydsk månedsskrift 1927, s. 145 ff rensset hans minde. Skiftet efter ham viser nemlig, at han på meget forstandig måde har udlånt sine penge til gode mænd på egnen.

I sit digt: Guldhornene fra Gallehus har Carsten Petersen, der er født i umiddelbar nærhed af guldhornenes findested, skrevet følgende vers om Erik Lassen:

Så gled der stille et hundrede år,
da kom en skærtorsdagsmorgen i vår
en kådner af fæsteklassen,
den fattige mand Jerk Lassen.

Han grov et sped ler til at kline sin væg
mens hønen kagled om påskeæg;
og se, mens han tænkte på laden,
det glimtede sært under spaden.

Jerk Lassen, så fattig på kvæg og korn,
han fandt hin skærtorsdag det andet horn,
og derfor skal mindet omranke
hans navn gennem slægternes tanke.

Naturligvis har de to guldhornsfund givet anledning til megen sagn-dannelse på egnen, og til forskellige tider berettes om andre guldfund, men herom henvises til P. Lauridsens tidligere nævnte afhandling. Her skal blot nævnes et fund fra 1749, hvorom der berettes i en samtidig kilde, og som sikkert dengang har givet anledning til megen snak mand og mand imellem. I en resolutionsprotokol over indgivne memorialer, 1749—53, der ligeledes er fundet i Gram godsarkiv, men ligesom den tidligere nævnte kopibog er overført til Schackenborg godsarkiv, findes følgende ordre til delefoged Jes Nielsen (1747 9/2): Eftersom det spørges, at der udi Spydholm grav (grøft) skal være fundet en kårde af guld eller sølv, så haver delefogden Jes Nielsen straks og ufortøvet at undersøge dessen beskaffenhed og samme skriftlig at indberette, og om kården er funden, samme her til gården at bringe.

Dagen efter møder delefogden med de to findere Carl Christensen og Sonneck Chrestensen, samt den fundne kårde. Ved en undersøgelse fandtes denne dog „at være en slet, ringe og uduelig gammel messing-kårde“, som straks blev tilbageleveret de to findere.

Figur 1: Medaljonen på frontspidsen

SIGURD SCHOUBYE

OM AMTMANDBOLIGEN I TØNDER

Da Frederik den Femte o. 1750 lod Tønders slot, Tønderhus, nedrive, mistede byen en bygningsmæssig seværdighed og amtmanden sin bolig. Den direkte begrundelse for nedrivningen var at slottet efterhånden var blevet så medtaget på grund af misligholdelse at det ikke kunne betale sig at holde det vedlige, en skæbne, mange stolte bygningsværker i vort land har været udsat for. Allerede Christian den Femte havde et par menneskealdre forinden ladet en del af slottet nedbryde, vel fortrinsvis af politiske grunde, men først i 1740'erne lod Christian den Sjette porthuset udvide, hvad rimeligvis er forklaringen på at dette endnu er intakt, nu anvendt som museum, uden dog at være af nogen arkitektonisk interesse.

Figur 2: Silhouet, forestillende U. A. Holstein

Nedrivningen fandt sted mens Friederich Wilhelm v. Holstein var amtmænd. Han havde i 1730 afløst den kendte statsminister Johan Georg v. Holstein som amtmænd, og afløstes, da han døde i 1767, af en tredje Holstein, osse af den mecklenburgske slægt, *Ulrik Adolf v. Holstein*, sønnesøn af den berømte storkansler af samme navn.

De begivenheder i Ulrik Adolf v. Holstein den Yngres liv, der liges forud for hans udnævnelse til amtmænd i Tønder, er overmåde interessante og giver et levende bidrag til de intriger der udspillede ved Christian den Syvendes hof. Faktisk var hans udnævnelse en art forvisning, som han imidlertid blot betragtede som et overgangsstadium i sin karriere, men som han på den anden side accepterede med beslutningen om at yde en virkelig indsats for at fremme amtets velfærd.

Hans unge hustru, en Buchwald, tilhørte rokokotidens letlevende aristokrati og skal ha diverteret en række fremstående personligheder i tiden, lige fra den preussiske kronprins til senere Struensees ven, Enevold Brandt, med fuld sanktion af ægtefællen, hvem karriere var vigtigere end ægteskabelig trofasthed. Men selv om det nok har knebet med at finde egnede elskere til fremme af amtmandens position i den lille marskby, laa hun ikke paa den lade side mens hun var her. Bl. a. fik hun helt i overensstemmelse med tidsånden anlagt en fabrik med ikke mindre end 150 arbejdersker, som i 1769 forfærdigede silkeblonder til en værdi af 2000 rdl., og i hvilken både Struensee og Brandt havde aktier!

Samtidig hermed arbejdede ægtefællen på grundige reformer i retsvæsen, skole- og fattigvæsen, for udbedring af industri og landbrug, for det sidstes vedkommende specielt med hensyn til udskiftning, og han foretog ustandselig rejser i det udstrakte amt uden på nogen

Figur 3: Opmåling af amtmandsboligens facade

Otto Karl Jensen 1927

Frederik - Amtmandsboligen
1811

måde at skåne sig. Yderligere har han en stor forfattervirksomhed bag sig, og hans „Ausführliche cameralistisch-ökonomische Beschreibung des Amtes Tondern“, som han udarbejdede på grundlag af herredsfogdernes indberetninger, er et topografisk hovedværk i tiden.

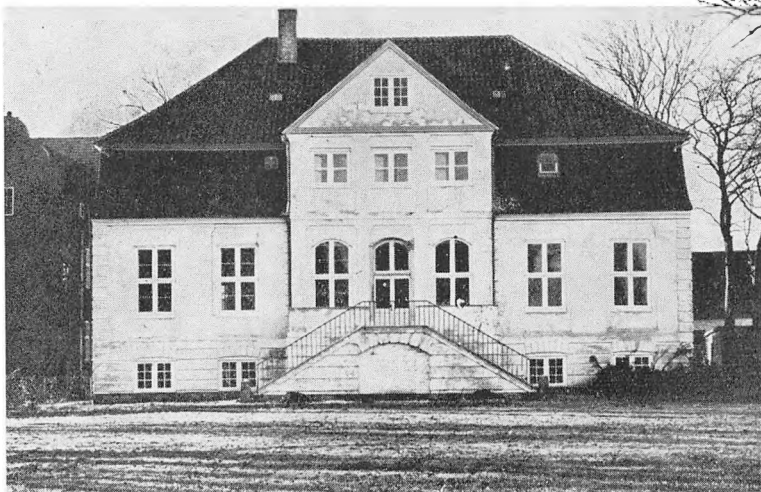
Med venen J. H. E. Bernstorff har han ført en omfattende brevveksling, og af denne fremgår de første oplysninger vi har om amtmandsboligen. Mens forgængeren holdt ud i omkring 17 år i den bolig, der må være blevet indrettet til amtmanden efter slottets nedbrydelse, er der ikke forløbet 6 uger efter U. A. Holsteins udnævnelse, før han i et brev til Bernstorff skriver at han er i forbindelse med arkitekten Rosenberg og med ham er blevet enig om valget af beliggenhed og plan for en bolig, som han regner med vil komme til at koste 5000 daler og blive på een etage og en kælderetage, „men — tilføjer han — jeg vover at påstå at den med hensyn til beliggenhed og bekvemmelighed vil blive en af de smukkeste i hertugdømmerne“. At han i mellemtiden er blevet utilfreds med Rosenbergs udkast tyder imidlertid et brev til Bernstorff to måneder senere på. Han har øjen-

Figur 4: Amtmandsboligens facade, fotograferet under restaureringen 1950

synlig fået Jardin til at rette på Rosenbergs tegninger, „som lignede et stort hospital“, og han fortsætter karakteristisk for hele hans væsen: Den almindelige mening er at man for at bygge solidt skal bygge langsomt. Hvis jeg ikke følger dette princip er det fordi min naturlige tilbøjelighed bringer mig til at fuldføre uden spild af tid det som en gang er blevet besluttet, og som jeg er ganske sikker på at kunne uden at bygningens soliditet lider derved, efter at jeg har fundet et egnet sted til at grave med et kærkomment fundament. Jeg har grund til at formode at der dær i gamle dage har været et tårn og underjordiske hvælvinger. Dette kommer mig svært tilpas, og mit arbejde er allerede tilstrækkelig fremskredent til at jeg kan håbe på at afslutte det i år. — Og poetisk slutter han brevet således: Mens huset blir bygget under mit vindu og for mine øjne, er det et såre behageligt øjesyn for ikke at tale om de smukke enge og marker, som omgiver min bolig, friske og levende; når bortses fra de manglende træer kan man ikke finde et smukkere landskab.

Ved en udbedring af gulvet i kælderen stødte man på en smukt bevaret brønd, bygget op delvis i munkesten. Brønden må have været benyttet et godt stykke op i 1800-tallet og først tildækket omkring år 1900, hvilket fremgår af de fliser den var overdækket med — Men muligvis bekræfter just denne brønd at der har ligget en ældre bebyggelse på grunden.

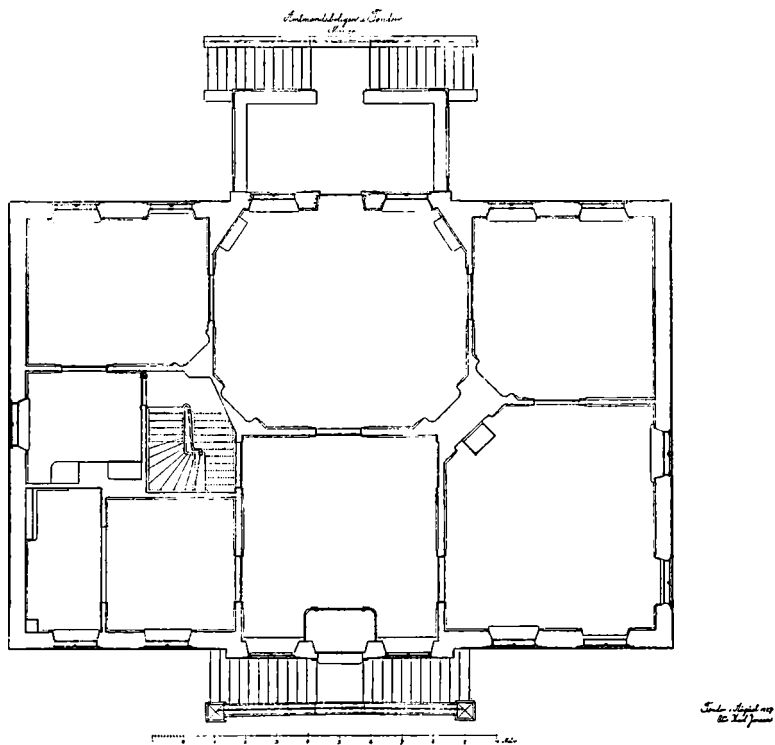

Figur 5: Amtmandsboligens bagside, fotograferet efter restaureringen 1950

Det er værd at bemærke at amtmanden selv har skullet bekoste sin bolig. Det lykkedes ham ikke at få staten til at overtage huset. Han opnåede kun rentekammerets billigelse til at bygge på slotsgrunden, som blev overdraget ham og hans efterfølgere mod en årlig afgift. Dette forhold medførte idelige gnidninger hvergang der skiftedes amtmand, idet efterfølgeren skulle købe huset af sin forgænger eller dennes arvinger. I landsarkivet i Aabenraa findes bevaret arkivalier vedrørende amtmændene Matthiessens og v. Kroghs huskøb i henholdsvis 1816 og 1830. Krogh måtte betale 10.000 rdl. for huset, hvorfor han andrager regeringen om tilskud, og først i 1845 lykkedes det ham at få regeringen til at overtage ejendommen.

I øvrigt blev Holsteins tid i Tønder kun kort. Hans foretagsomhed har ikke kunnet forjage hans og hans unge frues længsel efter hoffelivet. Det er gået ham som så mange andre tjenestemænd der er kommet til det afsides liggende Tønder fra hovedstaden. Struensee var kommet til magten, og alle muligheder stod den dristige åbne.

Fra sit gods Wotersen skriver den forviste J. H. E. Bernstorff i september 1771 til A. P. Bernstorff bl. a.: Jeg sender dig her, min kære, den stakkels Ulriks brev. Det er mig et nyt bevis på at menneskene let forblindes. Når jeg ser ham råbe op mod ærgærrigheden og betragte sig selv som en slags offer for patriotismen og sige at det er nødvendigt at hans kone opholder sig ved hoffet for dær at udrette noget godt el-

Figur 6: Amtmandsboligens stueetage før 1950
Opmålt af Otto Karl Jensen 1927

ler forhindre noget ondt, så kan jeg kun sukke. Jeg tror han er i god tro, men det er en stor illusion. — Han er i det mindste glad for at ha fået så mange penge ud af sit hus i Tønder, men det er en stor udgift for hr. v. Scheel, som ikke er rig.

Scheel var Holsteins efterfølger, indtil denne efter det berømte masekebal i januar 1772 skyndsomst måtte overtage sin stilling igen, omend det kun blev en galgenfrist på et halvt år. Som pensionist henlevede han endnu 17 år i Altona, fortrinsvis beskæftiget med skriverier. Som statsmand var han færdig. Alt for tidlig standsedes en begavet og dygtig embedsmands karriere.

Det har forekommet mig forsvarligt at fortælle lidt om denne rige personlighed i forbindelse med en omtale af amtmandspalæet i Tønder. Det er trods alt hans intensioner vi har at takke for at to af vort lands betydende arkitekter satte Tønder by og landsdelen i det hele et arkitektonisk mindesmærke af stor værdi.

Men det vil være uretfærdigt ikke osse at berette om den mand man tillæger hovedæren for bygningen: (Johann) Gottfried Rosenberg,

*Figur 7: Portræt af amtmandsboligens arkitekt
Gottfried Rosenberg*

murersvenden fra Mecklenburg, der endte som kongelig bygmester i Slesvig, Holsten og Oldenburg og som blev stamfader til den for sin rige kultur kendte danske Rosenberglægt.

Som bygmester i Ploen kom han i forbindelse med finansmanden, statsminister C. A. Berckentin, for hvem han opførte landstedet Kōk-kedal i Nordsjælland og palæet i Bredgade (Odd Fellowpalæet), det sidste et af Frederikstadens pompøseste bygningsværker. Selv om han har måttet indordne sig stormesteren Eigtveds helhedssyn og lade sine tegninger til Odd-fellowpalæet og hans to andre Bredgadepalæer: det Dehnske og det Bernstorffske godkende af Eigtved, er hans indsats her alligevel tilstrækkelig til at placere ham blandt Danmarks største arkitekter, og det er formentlig hans arbejde for Bernstorff der har bragt ham i forbindelse med dennes ven, Ulrik Adolf Holstein, da han skulle ha bygget hus i Tønder.

Den arkitekturretning, Rosenberg står som repræsentant for, er helt den eigtvedske, den såkaldte rokokoklassicisme, som herhjemme indledes i begyndelsen af 1740'erne med Christiansborg slot og Prinsens palæ. Talrige palæer voksede frem i tiden mellem 1740 og 1780, på grund af den velstand, Danmarks vellykkede udenrigspolitik under Bernstofferne førte med sig. Men det blev naturligvis fortrinsvis hovedstaden og de rigeste købstæder som blev præget heraf, foruden Københavns omegn, hvor velhavende købmænd byggede sig lystgårde. Til Jylland nåede denne retning stort set ikke, undtagen for Tønders vedkommende med amtmandsboligen.

Det lille palæ på Tønders slotsgrund, som bedst kan sammenlignes

Figur 8: Bemalet dørstykke fra amtmandsboligen

med den lille lystgård Christiansholm ved Klampenborg (1746), Eigteds Frederiksdal (1742) og Rosenbergs eget Margård på Fyn, er godt 21 m langt og 13 m bredt. Det er inddelt i 7 fag med de tre i et midtfremspring, en såkaldt risalit, som fortsætter i en trefags loftetage med frontspids. Vinduerne er indrammede i diskrete lisener, som er konstruerede helt i tidens smag. Kælderen, der er meget høj, er afgrænset ved et rustikmønster, d.v.s. at murværket i kælderenes højde er mønstret med vandrette riller mellem vinduerne og vifteformede i stikkene. Karakteristisk er det at husets rumfordeling faktisk kan ses udvendigt fra. I midterfremspringet har vi således forstuen og salonen, eller havestuen som den kan kaldes, da den vender lige ud til haven, som den står direkte i forbindelse med. Omkring denne midterakse ligger de øvrige rum symmetrisk med trappen op til 1. etage i venstre side. Taget er et mansardtag, som vi osse kender fra Richtsens hus, Vestergade 9, byens smukkeste eksempel på såkaldt jydsk rokoko, i næsten alt forskelligt fra det ti år ældre amtmandshus, og fra Tønder Landmandsbanks smukke Louis seizehus, Vestergade 14. I frontspidsen sidder en medaljon (næppe noget portræt, men en muse el. lign. Professor Elling mistænker den for at være noget yngre end huset. — I hvert fald er det næppe Rosenbergs, men Jardins påfund, ligesom dørindfatningen) sammen med sandstenspladen over indgangsdøren bygningens mest iøjnefaldende klassicistiske træk. Trappen til den højtliggende indgangsdør er en dobbeltrappe med smedjernsgelænder. Der har muligvis oprindeligt været en svingtrappe.

Interiøret er såre beskedent. Kun de fornemste huse som Moltkes palæ i Amalienborgkomplekset udnyttede fuldt ud stukdekorationens muligheder. Kakkellovsnicherne og panelerne i vindueshøjde i hele stueetagen er umiskendelig rokoko, mens de meget primitive malerier over dørene i havestuen snarere peger henimod den efterfølgende epo-

ke. Rester af blomsterbemalede vægpaneler (grønne) peger tydeligt hen på lokale maleres medvirken, men i øvrigt har de skiftende ejere af huset ladet foretage så mange ændringer af interiøret at man ikke helt kan danne sig et billede af rumvirkningen fra den tid huset blev til.

Alligevel kan huset bestemmes som et typisk dansk rokokoarbejde. Forunderligt nok fremstillet af en tysker og en franskmænd i hertugdømmet Slesvigs nordvestligste købstad!

Som bøger har huse deres skæbne. Om der end ikke har udspillet sig scener af storpolitisk betydning i det lille palæ ved Vidåen, har det dog i næsten 2 sekler været centrum for de mænd der repræsenterede staten i forhold til amtet. Det har været mødested for mennesker af høj rang og af høj kultur.

Mest spændende må vel de ting som huset kan fortælle om episoderne omkring 1848-50 og 1864 være. I 1848 ansatte oprørsregeringen en amtmand, som fungerede til 1850, da han måtte flygte over hals og hoved. Men amtets pengekasse lykkedes det trods danske vagtposter byens tysksindede organist at fjerne via Vidåen og husets barnepige, som i øvrigt senere blev gift med den første tyske amtmand efter 1864, v. Bleiken.

Andetsteds er skildret forvirringen blandt de danske embedsmænd i 1864. Og stemningen hos den sidste tyske landråd før genforeningen i 1920 var næppe anderledes. Lensgreve O. D. Schack, som var amtmand fra 1920 til 1949, beboede kun i en kortere periode palæet, som derefter var udlejet til kontorer. Til trods for at bygningen var fredet i klasse A, forfaldt den mere og mere. Derfor kan det ikke undre at den nu snart fuldendte restaurering kommer op på henved 200.000 kr. Men selv om mange måske havde fundet det mere rationelt at bygge en ny amtmandsbolig, hvad man sikkert havde kunnet gøre billigere, må det hilses med den største tilfredshed at en af Tønder bys ældste bygninger er reddet for fremtiden og igen gjort beboelig. Og hvis ikke staten skulle værne om sine egne fredede bygninger, hvem skulle så?

ANVENDT LITTERATUR:

- Arkivalier fra amsarkivet (Landsarkivet i Aabenraa).
Elling Chr.: Palæer og Patricierhuse fra Rokokotiden 1930.
Friis Aage: Bernstorffske Papirer II. 1907.
Lorenzen Vilh.: Tønder gennem Tiderne 1943 s. 538-43.
Lorenzen Vilh.: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden II 1933.
Schiøtt Fr.: Arkitekterne J. G. Rosenberg og G. E. Rosenberg 1902 (i *Arkitekten* 1902 A s. 231-36).
Trier C. A.: U. A. Holsteins 1916.
Weibach Fr.: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarh. 1930.

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S

Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler

Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂

HORSENS

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Hans Jensens Eff.

Trikotagefabrik

IKAST

Snoghøj

Gymnastik-
højskole

Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

Peter Jessen

Manufaktur & Konfektion

Aabenraa

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

A/S Sønderjydske

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KULÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT

HEJMDAL

Landsdelens Blad

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Spare- og Laanekassen

for Hobro og Omegn

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

A S C. Andresen

AABENRAA

Telefon 3333

Jern- og Staalforretning

A/S Dansk Kødekstrakt Co.

Aabenraa

Tlf. 2909

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5

Lørdag 9-2.

Telefon 700 . Skive

Haslev Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Møllemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

SønderjydsK Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S

HØJER

Graasten Andelsslagteri

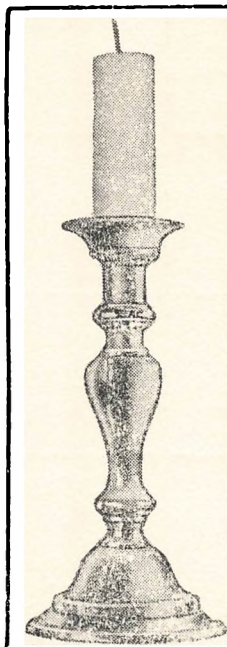
A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholmens Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

ALTERLYS

*i alle Størrelser
og iøvrigt*

*Stearinlys og Vokslys
af enhver Art.*

ASP-HOLMBLAD

STEARINLYSFABRIK

KØBENHAVN

absolut

ABSALON

naar Forsikring skal tegnes

Annonceekspedition:

JERNBANEGADE 8 . TØNDER . TELEFON 2550

